

proveravajući svoje postupke u interpretaciji književnog dela na drugim jezicima, zalažući se za prave književne vrednosti, književna kritika ostvaruje u potpunosti neke od svojih mnogobrojnih funkcija.

*

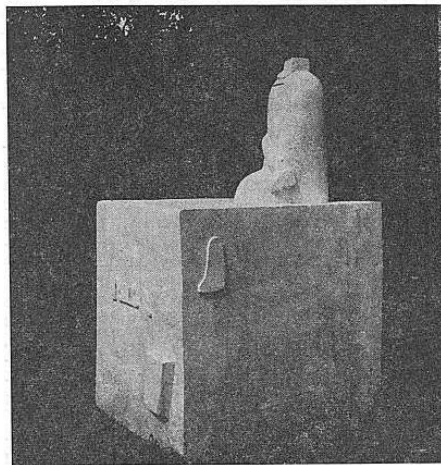
Da bi se unapređivala međurepublička i pokrajinska književna saradnja potrebno je, pre svega, omogućiti širu cirkulaciju književnokritičkih tekstova u svim smerovima i kritiku kao neophodnog pratioca svakog književnog dela na putu do sticanja čitalačkih simpatija. Radi intenzifikacije književnokritičke delatnosti bilo bi neophodno osnovati književnokritički časopis koji bi se isključivo bavio ravnomernim praćenjem svih književnosti naših naroda i narodnosti. Studije, ogledi, članci, pa čak i obične anotacije, pomogle bi izdavačima da lakše i valjanije odaberu dela za prevođenje, a takođe bi bilo neophodno da se u okviru samoupravnog sporazuma, kojim bi se regulisalo dugoročno i kontinuirano prevođenje književnih dela, u izvesnom procentu obavezno obezbedi i objavljivanje najznačajnijih knjiga književne kritike, odnosno da svaki prevod bude snabdeven neophodnim kritičkim tekstovima koji čitaocu daju dopunsku informaciju, kako u pogledu ostalih dela prevedenog pisca tako i o osobnostima literature kojoj pripada.

Posebnu obavezu kritika ima kada je u pitanju školska lektira. Na osnovu nove vrednosne lestvice, u kojoj bi više mesta bilo dato savremenoj književnosti, i književna kritika bi dobila više mesta, samostalno i u funkciji tumača dela, odnosno onog kultivisanog »dubinskog čitanja«. Iz bibliografije prevedenih dela vidi se da u globalu školsku lektiru čini više od devet desetina prevoda, a iz nastavnih planova se takođe vidi da se oni veoma sporo obnavljaju novim delima i da su mnogi savremeni pisci zastupljeni prvim, ponekad i najmanje uspešnim delima. Kao da je dijalektika mimoišla književnost i kao da se poslednjih decenija u njoj ništa ne zbiva. To se posebno odnosi na zastupljenost književnosti narodnosti. Funkcija književne kritike je da bude u prethodnici, ili bar rame uz rame s novostvorenim književnim delima, da dovede do novog poimanja i značenja tih dela.

Propaganda knjige i književnosti, svakako, nije samo zadatak književne kritike (ne smemo smetnuti s uma saradnju s bibliotekarima, izdavačima, knjižarima, prevodiocima, prosvetnim radnicima, stručnim organizacijama za širenje knjige, kao što ne smemo zaboraviti da je propaganda beletristike samo jedan od segmenata svekolike propagande knjige), ali jednu od važnih funkcija kritike vidim u tome što se ona mora starati i o *propagandi sopstvenih rezultata* (tzv. kritika kritike). Objavljivanjem kritika ne završava se njena funkcija, kao što se objavljivanjem knjige lepe književnosti ne završava briga o tome da ona doista ostvari svoju misiju: da dospe u ruke i misao čitaoca.

U tom smislu se književna kritika mora lišavati iluzije koju stvara isključivo kabinetni rad. Ona mora aktivno da komunicira i koristi mnogobrojne oblike žive komunikacije (manifestacije, susrete sa čitaocima, večeri, premijere knjiga i dr.). Ona je delatnost ravnopravna s drugim vrstama intelektualnih delatnosti, s velikim stepenom odgovornosti. Kritičan odnos i kritičku svest mora najpre primeniti na samu sebe. Samo tako svestrano i živo angažovana književna kritika može ispuniti brojne funkcije koje su joj namenjene, funkcije čiji će značaj vremenom biti sve evidentniji.

* Saopštenje pročitano na »Savetovanju o književnoj saradnji između republika i pokrajina«, održanom u Zagrebu, 10. i 11. XII 1976. u organizaciji Saveza književnika Jugoslavije.

Futurološke pretpostavke i ideološke kontraverze teorija o postindustrijskom društvu

dragan koković

Danas se sve češće piše o novom, nastupajućem postindustrijskom društvu u kojem će glavne institucije, po mišljenju zastupnika ove teorije, biti intelektualne.

U razmatranjima ovog fenomena, sociolozi polaze od analize pojma futurologije. Ova disciplina se poslednjih godina u mnogim zemljama sve više razvija i napreduje. Šta je uslovlilo rađanje ove nove discipline i zašto se zadaci predviđanja stavljaju u prvi plan?

Odgovarajući na ovo pitanje, jedan od tvoraca i rukovodilaca američkih futurologa, Danijel Bel, piše da se društvo počelo »orijentisati na budućnost u svim sferama; sudstvo treba da predvidi buduće probleme, preduzeću je potrebno da planira buduće potrebe, a ličnost se prinuđena da razmišlja o izboru svoje karijere. Po obimu i sadržaju, ova disciplina dobija sve veći značaj. Danas se u Sjedinjenim Američkim Državama analizom i razradom futuroloških problema bavi više od 600 organizacija, uključujući tako brojne centre kao: »Komisije 1976. godine«, »2000-ta godina«, pri Akademiji nauka i umetnosti, »Rend Korporejšn«, »Gudzonovski institut«, »Ilionski univerzitet«, Istraživačka grupa »Tempo« (Organizacija za planiranje tehničkog upravljanja), koncern »Dženeral Elektrik« i drugi. Shodno tome raste i broj publikacija koje se bave problemom futurologije. Predstavnici ove nove discipline smatraju da se ona nalazi u ranoj fazi razvika, u stadijumu neprekidnog traženja i određivanja svoga predmeta i metoda, pa otu-

da proističu mnogi sporni problemi i raznovrsni prilazi u njihovom rešavanju. Futurologija se, smatraju oni, ne javlja kao celina u organizovanim odnosima (već kao amorfn konglomerat različitih segmenata, koji rađa opšti pravac stvarnosti), a ni kao celina s aspekta strukture njenih predstavnika (Kan, Bel, Jang, Klark itd).

Jedan od principa predviđanja stvarnosti, koji su prihvatili mnogi futurolozi, glasi: »Na vreme prepoznati protivrečnosti budućnosti«. S iznalaženjem ovih protivrečnih tendencija u značajnoj meri su povezani ključni futurologa o različitim varijantama budućnosti ili, kako se oni često izražavaju, »o višestrukim mogućnostima (verovatne) budućnosti«. U uvodu svoje knjige *Crte budućnosti*, A. Klark upozorava »da čitalac u knjizi neće naći sliku te jedinstvene budućnosti koja nas očekuje; u njoj je učinjen samo pokušaj da se odrede granice u onim okvirima u kojima leže sve misaone varijante te budućnosti«.

U mnoštvu varijanti, futurolozi naročito govore o »alternativnim budućnostima«. Razmatranjima alternativnih budućnosti, Bel posvećuje specijalni članak *Dvanaest mogućnosti predviđanja* u kojem kaže da teoretičari konstituišu niz alternativnih budućnosti koje se mogu javiti u određenim uslovima. Model postindustrijskog društva danas u svetu izaziva mnoge ideološke rasprave i kontroverze.

Po mišljenju Bela, pojam postindustrijskog društva je nastojanje da se utvrde ključni strukturalni trenovi u društvu, trendovi u ekonomskoj i tehničkoj slici i u izvornim novinama u društvu. Najvažnije karakteristike postindustrijskog društva su:

- Ekonomija uslužnih delatnosti, a to znači da se prava suština i karakteristika postindustrijskog društva sastoji u tome što je većina radne snage zaposlena u uslužnim delatnostima — trgovina, finansije, saobraćaj, zdravstvene službe;
- Dolazi do promene u šemi zanimanja, jer nije više samo reč o industriji u kojoj ljudi rade, već o vrsti posla kojim se bave. Do promene dolazi u potražnji i na prvo mesto izbijaju stručnjaci — tehničari i inženjeri, čiji se broj iz dana u dan povećava;
- Teorijsko znanje sve više dobija značaj, jer je model postindustrijskog društva upravo organizovan oko znanja. Nastupa nova »intelektualna tehnologija« pod kojom Bel podrazumeva: linearno programiranje, teoriju informacija, teoriju igre i stimulacije, sistemske analize, odnosno sve ono što je povezano s primenom kompjutera i kibernetičkih mašina.

Termin *postindustrijsko društvo* prvi je upotrebio Bel, na salcburškom seminaru 1959. godine. Ovaj problem on je podrobno razradio u knjizi *Reforma opšteg obrazovanja* (1966. godine), a još sistematičniju zasnovanost svoje teorije dao je u knjizi *The Coming of Post — Industrial Society*, N. Y. 1973. godine. Ideju postindustrijskog društva često su podsticali i drugi sociolozi. Tako je R. Darendorf još 1959. godine pisao o »postkapitalističkom društvu«. Poznati američki ekonomista Rostau koristio je pojam »postzrele ekonomike«, američki futurolozi Viner i Kan govore »o postekonomskom društvu«. Treba pomenuti i K. Bouldinga koji upotrebljava pojam »postcivilizacija«, a D. Lindhajm govori o »postburžoaskom društvu«. Z. Bježinski analizira »tehnokratsko društvo«, Tofler upotrebljava pojam »super industrijsko društvo«, dok A. Etizzoni govori o »postmodernoj eri«.

Neki teoretičari smatraju da ovako česta i svakodnevna upotreba reči »post« nije slučajna i da svedoči o opštoj tendenciji u razviku savremene buržoaske sociologije. Suština te tendencije je beg od sadašnje kapitalističke stvarnosti i njenih oštrih protivrečnosti. Postindustrijsko društvo, po mišljenju skoro svih teoretičara, smeniće sadašnje industrijsko društvo i taj proces je počeo još 1945-50. godine. Više od svih, on je

zahvatio SAD, ali počinje da obuhvata i zemlje zapadne Evrope i Japan.

Po mišljenju teoretičara Danijela Bela, socijalna ekonomska struktura SAD već ima neke karakteristike postindustrijskog društva. Za SAD on kaže da su već prošle granice XX veka, da je to prvo postindustrijsko društvo, jer sektor uslužnih delatnosti obuhvata više od polovine ukupno zaposlenog stanovništva, dajući opet više od polovine bruto nacionalnog dohotka. To je prva ekonomika usluga u svetu, prva u istoriji čovečanstva, u kojoj se više od polovine zaposlenog stanovništva ne zanima proizvodnjom hrane, odeće, automašina i drugih vidova robe. Kako je primetio K. Klark, još pre dvadesetpet godina, u svom radu *Uslovi ekonomskog progressa*, tim putem će poći svaka zemlja.

Treba napomenuti da Bel, prilikom razmatranja fenomena postindustrijskog društva, često zanemaruje odnose vlasništva i proizvodne odnose kad tvrdi da je naučno-tehnička revolucija »transformisala socijalne odnose i naš način poimanja sveta.« Pri tom, on osnovanost izvornih pretpostavki svoje teorije dopunjuje izlaganjem njenog sadržaja metodološkim problemima. Kao protivrečnost istorijskom materijalizmu, Bel formuliše ideju »osnov principa« koji se orijentuje na određene centre, oko koga se grupišu sve društvene institucije, odnosi i procesi. Ovakav Belov prikaz direktno se suprotstavlja marksističkim kategorijama, jer negira poznati stav o bazi i nadgradnji. On ne prihvata ni pojam društveno-ekonomske formacije (dakle, kriterijume proizvodnih odnosa i vlasništva) da bi društvo mogao podeliti na predindustrijsko, industrijsko i postindustrijsko (koristeći kao kriterijume način proizvodnje i način korišćenja znanja). Pojmovi feudalizma, kapitalizma i socijalizma, piše Bel, predstavljaju, sami po sebi, posledični niz konceptualnih shema u marksističkom sistemu, poređani duž ose za koju su presudni odnosi svojine (vlasništva). Pojmovi predindustrijskog, industrijskog i postindustrijskog društva predstavljaju, po sebi, konceptualne nizove duž ose »za koju su odlučujući proizvodnja i način korišćenja znanja«.

Ako bi se prihvatilo ovo Belovo stanovište, onda se društvo prestaje razmatrati kao celovit sistem koji se razvija po svojim unutrašnjim objektivnim zakonima, jer, po Belovom mišljenju, »ekonomija, socijalna struktura i kultura rukovode se različitim osim principima«. Razmatranje fenomena i korišćenje »osnov principa« dovodi do toga da sama analiza društvenih odnosa u potpunosti zavisi od aspekta s kojeg se posmatra. U zavisnosti od te ose, piše Bel, moguće je u prvi plan staviti sličnosti ili razlike, jer po *osi svojine* između SAD i SSSR-a postoji protivrečnost; jedna od njih je kapitalistička, a druga socijalistička zemlja. Međutim, po *osi proizvodnje i tehnologije*, SAD i SSSR su industrijska društva i po tome su slična. U krajnjem slučaju u oblasti ekonomije dolazi do njihove konvergencije u pravcu nekog novog tipa centralizovano — tržišno-planskog sistema«.

S teorijom konvergencije tesno je povezana koncepcija »deideologizacije«, čija se suština sastoji u stavu da u epohi naučno-tehničke revolucije uloga ideologije postepeno odumire (teorija o kraju ideologije). Neki zapadni teoretičari smatraju da ideologija koči razvitak savremene društvene misli i, da bi se spasle društvene nauke, treba ih osloboditi od svake ideologije. Tezu o deideologizaciji oni pokušavaju potkrepiti činjenicama da je današnje vreme, vreme automatizacije proizvodnje, sojientizacije i upravljanja, koje izaziva naučno-tehnički progres i koji, po njihovom mišljenju, neizbežno vodi »kraju ideologije«. Međutim, treba naglasiti da teorije o kraju ideologije nisu moda ili »zmišljotine« nekog teoretičara, već promišljena ideološka koncepcija koja ima

klasne i gnoseološke korene. Druga rasprostranjena teorija, a nju smo već pomenuli, jeste teorija konvergencije koja se zasniva na pomicanju zakona društvenog razvika.

Termin »konvergencija«, prenesen u društvene nauke iz biologije, označava sličnost među različitim organizmima u strukturi tela, u funkcijama i prilagođavanju jednakim uslovima života. Ova teorija stoji na stanovištu da današnji društveni sistemi idu jedan drugome u susret, da su sve sličniji, na osnovu razvoja naučno-tehničke revolucije i sve veće tehničke racionalnosti, tako da se društveni odnosi mogu menjati jedino razvojem tehničke moći i povećanjem efikasnosti.

»Opštost« između ova dva sistema, po mišljenju teoretičara konvergencije, sve je očiglednija i vodi sličnom putu ekonomskog, društvenog i političkog razvika kapitalističkog i socijalističkog sistema. Tako se stvara industrijski svet — krajnji je zaključak ovih teoretičara.

Predstavnici teorije konvergencije pretenduju na istraživanje perspektiva istorijskog razvika, dinamike socijalnog života. Oni pokušavaju da odrede glavne crte budućeg društva »jednog sveta«, ali na kapitalističkim osnovama. Oni ne ignorišu protivrečnost između kapitalizma i socijalizma, nego je pokušavaju razrešiti s »matklastih« »opštečovečanskih« pozicija, da bi pri tom, sačuvali osnovu kapitalizma — privatnu svojinu, kritikujući marksističko učenje o razvoju društva kroz društveno-ekonomske formacije, pominjući neke druge »ose grupisanja«.

U okviru ove teorije postoje različite varijante. Između ostalih, poznata je »teorija stadija ekonomskog rasta«, američkog sociologa Rostova. Njegovo učenje ima tendenciju da marksističku misao o smeni društveno-ekonomskih formacija zameni sa smenom nekih »stadija rasta« ljudskog društva. Tako ovaj teoretičar, umesto pet ekonomskih formacija, na kojima se zasniva marksističko učenje, govori o pet stadijuma ekonomskog rasta, koji su se smenjivali u kontinuitetu od »tradicionalnog društva« do »društva masovnih potreba« koje je, po njegovom mišljenju, najveći stadijum ekonomskog rasta. Rostov piše da on »slično Marksu posmatra ljudsko društvo kao dinamičko jedinstvo i da je preuzeo njegovo shvaćanje društva kao uzajamno delovanje ljudi.«

Teorija stadijuma ekonomskog rasta ne uzima u obzir objektivne zakonitosti društvenog razvika i apologetsko brani privatnu svojinu kao neotuđivi atribut svakog ljudskog društva. Po mišljenju Rostava, razvijeno kapitalističko društvo stvara peti stadijum razvika — »vek visokih masovnih potreba«, koje po svojoj suštini ima sve karakteristike kapitalizma. Što se tiče komunizma, po mišljenju Rostova, u veku visokih masovnih potreba »komunizam će se približiti kapitalizmu«!! Mislimo da ovim stavovima Rostava nije potreban poseban komentar.

Druga varijanta teorije konvergencije je teorija »jednog industrijskog društva«, koja stoji na pozicijama da se razlike između zemalja na višem stupnju industrijalizacije smanjuju pod uticajem tehnike i organizacije rada. Zastupnici ove teorije, Galbrajt, Aron Turen i drugi, svode socijalni progres na tehnički progres, zanemarujući pri tom neke kvalitativne razlike između kapitalizma i socijalizma. S ovom teorijom tesno je povezana i pomenuta teorija postindustrijskog društva, čiji predstavnici, takođe, suprotstavljajući naučno-tehničku revoluciju društvenoj a tehničku elitu radničkoj klasi, kojoj odriču i negiraju svaku ulogu u savremenom društvenom progresu, devalvirajući njenu istorijsku i oslobodilačku misiju u revolucionarnom preobražaju sveta. Tako Bel dola-

zi da zaključka »da radničko pitanje nije više centralno i da ne postoji dovoljno socioloških razloga da se sva druga pitanja koncentrišu duž te ose«. Dakle, Bel ostaje dosledan, jer kao i osnovne klasne protivrečnosti elimiše i »progoni« i proletarijat iz postindustrijskog društva.

Treba pomenuti i »teoriju integralnog tipa društva«, čiji je zastupnik P. Sorokin. Ona stoji na stanovištu da razvitak društva u krajnjem rezultatu vodi ka stvaranju jedinstvenog hibridnog društva, ka stvaranju »jednog sveta« odnosno »integralnog tipa društva«. Da bi se okarakterisao savremeni kapitalizam, u teoriji konvergencije, primenjuju se i navode nekoliko različitih pojmova: »stadijum visokog nivoa materijalnih potreba«, »društvo sveopšteg blagostanja«, »korporativna ekonomija«, »ekonomija koja upravlja društvom«. Ti različiti pojmovi navode se da bi se pokazalo kako je danas život u zapadnim zemljama suštinski drugačiji od kapitalizma u njegovom prvobitnom značenju. Tačno je da je kapitalizam doživio transformaciju, ali neki bitni momenti ne mogu se izgubiti iz vida. Prerastanjem monopolističkog kapitalizma u državni, odnosno korporativni, koji je uneo izmenu u njegov ekonomski mehanizam, društvenu strukturu, politiku i ideologiju, došlo je do promene, ali ne i prekretnice. Teorija konvergencije ima ishodište u socijalno-ekonomskim uslovima savremenog kapitalizma. Ona iz istorijskog toka i kretanja isključuje stremljenje radničke klase i, po mišljenju nekih kritičara, njen zadatak se sastoji upravo u inhibiciji revolucionarne aktivnosti masa. Politički i ideološki značaj teorije konvergencije podvlače i neki zapadni teoretičari (Bzežinski, Hantington). Bzežinski kaže da automatizacija i kibernetika zamenjuju ljude u upravljanju mašinama, a kao rezultat toga nastupa depersonalizacija radne snage, što ima za posledicu likvidaciju klase borbe.

Postindustrijsko društvo u svojoj suštini ostaje kapitalističko, jer su osnovni sektori privrede u privatnim rukama, ili rukama tehnostuktura. Mada teoretičari postindustrijskog društva predlažu neke novine i modifikacije, ipak taj model i dalje propagira i čuva kapitalističke društvene odnose, kapitalistički način, stil i »kvalitet života«, ne izlazeći van okvira toga društva. Ova koncepcija zasnovana je na suprotstavljanju naučno-tehničke revolucije društvenoj, a konvergencija koju autori ove koncepcije često pominju znači, istovremeno, apologetski stav da se dva društvena sistema sve više približavaju i da idu jedan drugome u susret. Po mišljenju teoretičara postindustrijskog društva, ova koncepcija vodi depolitizaciji i kraju ideologije. Jedna od glavnih karakteristika ove teorije sastoji se u zanemarivanju društvene revolucije, a kao polazna tačka uzima se teorija ekonomskog rasta koja eliminiše sve sukobe i klasnu borbu, dajući proizvodnim odnosima drugorazrednu ulogu.

Postindustrijsko društvo, dalje, znači prevazilaženje nekih starih društveno-ekonomskih teorija i doktrina. Nastanak teorije o postindustrijskom društvu bio je prozokovan činjenicom da su mnoge važne postavke buržoaskih ekonomskih koncepcija bile u suprotnosti sa stvarnošću, s ideološkim i praktičnim potrebama kapitalističkog društvenog sistema.

Naučno-tehnička revolucija je ulila optimizam vladajućoj klasi, a privredni razvoj je posmatran kao nešto čime se leči i ispravlja svako zlo. Međutim, tehnički progres donosio je sa sobom, neminovno, novo društveno-ekonomske probleme (insuficije, nezaposlenost, zagađivanje okoline). Uvidelo se da stare teorije postaju nepogodne kao sredstvo privrednog i društvenog planiranja, pa je zato trebalo stvarati nove vizije, isavršavati futurološke teorije i, na taj način, prilaziti iz jednog drugog ugla ekonomskim i društvenim problemima.